

HRVATSKI LIST – OSJEČKI I SLAVONSKI ZAVIČAJNIK
Hrvatski list – Osijek and Slavonian local history newspaper

Marina Vinaj
Muzej Slavonije Osijek
marina.vinaj@mso.hr

Ivana Knežević Križić
Muzej Slavonije Osijek
ivana.knezevic@mso.hr

UDK / UDC **070(497.543Osijek)“1920/1945“**
94(497.543Osijek)

Stručni rad / Professional paper
Primljeno / Received: 07.12.2023.

BROJ
BIBLIOGRAFSKE
JEDINICE

465

Sažetak:

Cilj. Bogata Zbirka osječkih novina Muzeja Slavonije prikuplja osječke dnevne i tjedne listove od 1848. godine do danas, a u svome fondu čuva i cjelovita godišta Hrvatskoga lista, osječkoga dnevnika koji je izlazio od 1920. do 1945. godine. Cilj je rada ukazati na iznimnu vrijednost Hrvatskoga lista, dnevnih novina koje su obilježile osječko međuraće, a koje predstavljaju važan izvor za proučavanje povijesti Osijeka i Slavonije onoga doba.

Pristup/metodologija/dizajn. U radu je prikazana kratka povijest osječkoga novinstva od njezinih začetaka polovicom 19. stoljeća do posljednjeg osječkog dnevnika, Glasa Slavonije. Naglasak je na Hrvatskom listu, njegovoj izdavačkoj politici, urednicima, temama koje obrađuje i povijesnom kontekstu u kojem se pojavljuje.

Rezultati. Novinski izvori vrijedan su i katkada jedini izvor za istraživanje, ponajviše, lokalne povijesti. Bogata novinska građa Muzeja Slavonije predstavlja iznimnu riznicu osječke svakodnevice od polovice 19. stoljeća do danas. Hrvatski list dužinom svoga izlaženja, kvalitetnim tekstovima i valjanom uređivačkom politikom dragocjeno je izvorište osječke i slavonske povijesne priče. Izložbom pod nazivom *100 godina Hrvatskoga lista – od Lista do Glasa*, ukazali smo na važnost i vrijednost Hrvatskoga lista, kao i dugogodišnju stigmu i zaborav tijekom proteklih desetljeća.

Društveni značaj. Očituje se u detaljnoj analizi Hrvatskoga lista, iznimno značajnoga za proučavanje lokalne povijesti. Važno razdoblje osječkoga, ali i slavonskoga međuraća,

političke, društvene, gospodarske i kulturne mijene trajno su zabilježene na stranicama Hrvatskoga lista.

Originalnost/vrijednost. Rad je doprinos u, nažalost, malobrojnim izvorima o povijesti novina u Hrvatskoj, posebno razdoblja između dvaju svjetskih ratova. Nakon desetljeća stigme, Hrvatski list dostupan je brojnim istraživačima, a njegova uloga u povijesnom tumačenju Osijeka i Slavonije uistinu je neprijeporna.

Ključne riječi: Hrvatski list, Muzej Slavonije, novine, Osijek, povijest.

Summary

Purpose. The rich collection of Osijek newspapers of the Museum of Slavonia collects Osijek daily and weekly newspapers from 1848 to the present day, and in its collection, it also keeps complete years of Hrvatski list, the Osijek daily newspaper published from 1920 to 1945. The aim of the paper is to point out the exceptional value of Hrvatski list, a daily newspaper that marked the period between the two wars in Osijek, which represents an important source for studying the history of Osijek and Slavonia of that era.

Approach/methodology/design. The paper presents a brief history of Osijek journalism from its beginnings in the middle of the 19th century to the last Osijek daily newspaper, Glas Slavonia. The point is on Hrvatski list, its publishing policy, editors, topics it covers and the historical context in which it appears.

Results. Newspaper sources are valuable and sometimes the only source for research, especially local history. The rich newspaper materials of the Museum of Slavonia are an exceptional treasure of that shows daily life in Osijek from the middle of the 19th century to the present day. Hrvatski list is a valuable source of the historical story of Osijek and Slavonia due to the length of its publication, quality texts and valid editorial policy. With the exhibition entitled *100 years of Hrvatski list – from List to Glas*, we pointed out the importance and value of Hrvatski list, as well as the long-standing stigma and oblivion during the past decades.

Social significance. The social significance is evident in the detailed analysis of Hrvatski List, which is extremely important for the study of local history. The important period of the Osijek and Slavonian interwar, political, social, economic, and cultural changes are permanently recorded on the pages of Hrvatski list.

Originality/value. The work is a contribution to the unfortunately few sources on the history of newspapers in our country, especially the period between the two world wars. After a decade of stigma, *Hrvatski list* is available to numerous researchers, and its role in the historical interpretation of Osijek and Slavonia is truly indisputable.

Keywords: *Hrvatski list*, Museum of Slavonia, newspaper, Osijek, history.

1. Uvod

Bogata Zbirka osječkih novina Muzeja Slavonije prikuplja osječke dnevne i tjedne listove od 1848. godine do danas, a u svome fondu čuva i cjelovita godišta *Hrvatskoga lista*, osječkoga dnevnika koji je izlazio od 1920. do 1945. godine. Od listopada 1920. godine tiska se u novoosnovanoj Građanskoj tiskari.

Zasigurno, nijedan list nije tako valjano oslikao svakodnevicu osječkoga međuraća kao *Hrvatski list*, zaživjevši kao glasilo političke organizacije *Hrvatska zajednica s* izrazitim nacionalnim predznakom na početku svoga izlaženja. Vremenom se sve više okreće čitateljima, njihovim navikama, željama, očekivanjima, postaje glasilo grada, njegova društvenog, gospodarskog, kulturnog i sportskog života. Sve što se u Osijeku događa tih desetljeća, što se čita u gradskim kavanama, komentira, polemizira bilježi *Hrvatski list*.

2. Povijest osječkih novina

U prvoj osječkoj svjetovnoj tiskari obitelji Divald¹ tiskao se velik broj knjiga i kalendara, a 1848. godine, nakon niza neuspjelih pokušaja, konačno su zaživjele i prve osječke novine *Der Volksredner für Vaterland, Freiheit und Gesetz*.

Najavljeno je da će list izlaziti dva puta tjedno, kasnije tri puta tjedno. No, nakon devet ili, prema nekim izvorima, čak sedamnaest brojeva *Pučki govornik* područno je obustavljen. Prvo glasilo u Osijeku tiskano na njemačkom jeziku čitalo je većinsko njemačko stanovništvo Tvrđe i Donjega grada. Glavni urednik bio mu je nekadašnji glumac Emanuel Dornau.

¹ Otkupivši Franjevačku tiskaru, obitelj Divald obilježila je gotovo stotinu godina osječkoga tiskarstva (1775. – 1857.).

Osijek je 1864. godine dobio prve lokale novine *Esseker Lokalblatt und Landbote*. Taj *Osječki lokalni list i zemaljski vjesnik* izlazio je gotovo pet godina. *Esseker Lokalblatt* tiskan je u tiskari Carla Lehmana, knjižara i knjigoveže, koji je otkupio Divaldovu tiskaru, te na početku izlaženja bio i sâm urednikom. *Osječke lokalne novine* imale su svoje dopisnike iz Beča i Pešte, a jedan od urednika Geza Berger u svojoj rubrici *Osječki šetač* vrlo je britko oslikao sličice iz tadašnjega osječkog života (Vinaj 2001, 21).

U povijesti novinstva u Osijeku zabilježeno je 27 naslova na njemačkom jeziku u razdoblju od 1848. do 1945. godine. Među njima svakako treba izdvojiti naslove dvaju lokalnih glasila koja su se nametnula Osječanima dužinom izlaženja – *Drava (Die Drau, 1868. – 1929.)* i *Slavonski tisak (Slavonische Presse, 1885. – 1922.)*. Obuhvaćeno razdoblje izlaženja spomenutih novina bremenito je sadržajima i dramatičnim promjenama. Gospodarska, politička i kulturna zbivanja grada odražavala su se i reflektirala u lokalnom tisku (Vinaj i Knežević Križić 2019, 169).

Posljednjih desetljeća 19. stoljeća intenzivira se tiskarstvo u Osijeku. Pojavljuju se nove tiskare, bogati se izdavačka djelatnost, napose izdavanje novina.

Do kraja 19. stoljeća pojavljuje se u Osijeku još nekoliko glasila, uglavnom na njemačkom jeziku. Godine 1869. u Osijeku se pojavljuju prve ilustrirane novine *Esseker allgemeine illustrierte Zeitung* u tiskari Dragutina Lehmana. Ovaj ilustrirani magazin prvi je te vrste ne samo u Osijeku, već i u Hrvatskoj, jer prvi broj *Doma i svijeta, ilustriranog lista za zabavu, pouku i viesti* izlazi u Zagrebu tek 1888. godine.

Zanimljiva je pojava hrvatskih novina upravo u vrijeme izrazite dominacije tiska na njemačkom jeziku, a u vrijeme kada preporodne ideje još nisu zagrijale Osječane. Dana 1. srpnja 1878. godine počeo je izlaziti *Branislav – list za politiku i narodno gospodarstvo*. Izlazio je tri puta tjedno: srijedom, petkom i nedjeljom, a kao izdavalac i odgovorni urednik potpisuje ga Martin Polić. *Branislav* zagovara opozicijsku politiku protiv vlade Ivana Mažuranića, a u vrijeme kada je izlazio bio je jedini izrazito oporbeni list na hrvatskom jeziku. Posljednji broj izišao je 5. ožujka 1879. Sâm urednik uvidio je da se njegov list pojavio prerano (Vinaj 1995, 245-255).

Osječani, točnije oni koji su čitali novine, imali su svoj list *Die Drau*. Onima kojima je *Branislav* bio namijenjen, jednostavno nisu razumjeli njegove rečenice. Nepuna godina dana izlaženja nije trgnula Osijek u kojem će se nacionalna svijest probuditi tek početkom 20. stoljeća osnutkom Prve hrvatske dioničarske tiskare 1902. godine i pojavom *Narodne*

obrane. U povijesti tiskarstva jedinstven je slučaj da se jedna tiskara osniva kao dioničko društvo i da se osniva s određenom namjerom da posluži kao sredstvo za ostvarenje određenog političkog programa (Vinaj 2013, 103). Hrvatski se jezik uslijed žive propagande *Narodne obrane* sve više širio, a *Obrana* je imala jak utjecaj na mišljenje osječkog građanstva. Tako u Narodnoj obrani od 10. rujna 1914. čitamo: „Našli smo se potaknuti promijeniti naslov našeg lista, koji će se mjesto 'Narodna obrana' odsad zvati 'Hrvatska obrana'. Duh i pravac lista ostaje naravno nepromijenjen.“

Valja istaknuti da je u najtežim godinama za *Narodnu/Hrvatsku obranu* od 1910. do 1920. urednikom bio ugledni hrvatski pedagog i književnik Ljuboje Dlustuš, savjetnik bosansko-hercegovačke vlade te reorganizator školstva u Bosni i Hercegovini.

Nakon *Narodne obrane* javljaju se brojni naslovi hrvatskih novina s izrazitim političkim i stranačkim opredjeljenjima. Mnogi od njih živjeli su vrlo kratko, no važno je istaknuti da se hrvatsko novinstvo, napose hrvatsko stranačko novinstvo, pojavljuje početkom 20. stoljeća, žestoko polemizirajući, nudeći politički tek osviještenim Osječanima svoje stranice, tražeći od njih da pronađu svoje glasilo.

Po završetku Prvoga svjetskog rata izbile su na scenu nove društvene snage u novoj državi. Stvorena je nova stvarnost, novo čitateljstvo s novim zahtjevima i sklonostima. Sve je to promijenilo značaj i izgled novina. Dotad tek provincijalna glasila postajala su sve značajniji čimbenik javnoga života. Jedina je stalna ostala cenzura. Zbog nje novinstvo mukotrпно traži odnos prema novoj stvarnosti (Vinaj 1998, 30).

3. Hrvatski list – od političkih ideja do priče o gradu

Kada je *Hrvatska obrana* 1919. godine, u 18. godini svoga izlaženja, napustila dotadašnji pravac hrvatske politike te prešla u klerikalne ruke, osjetila se potreba za novim hrvatskim glasilom koje će svoj rad nadovezati na stečevine i iskustva osječkih prvaka, a ujedno djelovati u novim političkim prilikama. Čim je u Zagrebu osnovana politička organizacija hrvatske inteligencije pod imenom Hrvatska zajednica s dr. Franjom Papratovićem na čelu i pod lozinkom *Hrvati na okup*, odmah su osječki Hrvati pristupili toj organizaciji te osnovali svoj Mjesni odbor (Hrvatsko novinstvo 1924, 9). Hrvatska zajednica zastupala je hrvatske interese i slobodu tiska u novoosnovanoj državi, okupivši čelnike bivše Hrvatske napredne demokratske stranke, disidente Hrvatsko-srpske koalicije, bivše obzoraše i pravaše te neke članove Jugoslavenskog odbora. Glasilo

Zajedničara postaje *Hrvatska država* koja ubrzo mijenja naziv u *Hrvat* i izlazi do 1929. godine kada biva zabranjen. Hrvatsku zajednicu podržavali su i *Hrvatski list* u Osijeku, *Nezavisnost* u Bjelovaru, *Narodno jedinstvo* u Varaždinu te *Primorske novine* na Sušaku (Novak 2005, 128).

Upravo su osječki predstavnici Hrvatske zajednice dr. Franjo Papratović, dr. Nikola Čačinović i dr. Vjekoslav Hengl najzaslužniji za pokretanje Hrvatskoga lista i osnutak tiskare u kojoj će se tiskati (Vinaj 2013, 106).

Od početka izlaženja, točnije od prvoga broja, od 4. siječnja 1920. do 24. listopada 1920. godine, *Hrvatski list* izlazi dva puta tjedno i tiska se u Hrvatskom štamparskom zavodu d.d., Podružnica Osijek. Krajem listopada počinje izlaziti svaki dan, osim nedjeljom i blagdanima te se tiska u novoosnovanoj Građanskoj tiskari.²

Izdavač je lista Društvo za izdavanje Hrvatskoga lista,³ pročelnik dr. Franjo Papratović, dr. Vjekoslav Hengl, dr. Ante Pinterović, Mijo Matijević i dr. Milan Čačinović, članovi Poslovnog odbora.

Osječki uglednici, među kojima svakako treba istaknuti dr. Vjekoslava Hengla, dugogodišnjega osječkog gradonačelnika, kraljevskoga javnog bilježnika, inicijatora i začetnika gospodarski snažnoga Osijeka za čijega je mandata grad dobio električnu centralu i električni tramvaj (Božić-Drljača 2011, 307-320), vjerujući snažno u slobodu tiska te širenje hrvatske nacionalne svijesti s ciljem istinske slobode, ravnopravnosti, samoodređenja Hrvata u novoj državi.

Osječani su dobili glasilo suvremene koncepcije, kvalitetnih tekstova te izrazito nacionalnoga izričaja koji je posebno istaknut u prvim godinama izlaženja. No, s vremenom, sve se više okreće čitateljima, njihovim interesima i željama te, prije svega, postaje glasilom grada u svim njegovim segmentima življenja. Sve to utjecalo je i na kontinuirano povećanje naklade te široku rasprostranjenost čitatelja, koji su ga s pravom odredili kao jedno od najkvalitetnijih dnevnih glasila međuraća. Izlaženje je započeo na četiri lista, redovito povećavajući broj stranica na osam i deset, a u blagdanskim izdanjima, uz posebne priloge, imao je i do četrdeset stranica (Vinaj 2021, 19).

² HDA – Građanska tiskara Osijek; 1888/1942; kut. 1; 01 AP.

³ HDA – Društvo za izdavanje Hrvatskog lista Osijek; 1920/1943; kut. 1; 0,05 AP.

Valja istaknuti da su se tijekom više od dva desetljeća izlaženja mijenjali glavni urednici: Lujo Vice, Tomislav Diklić, Kerubin Šegvić, Josip Pavišić, Ivan Brkić, Ivan Grubiša, Dragutin Hoffbauer, Matija Kovačević, Franjo Babić, Kamilo Krvarić, Zvonimir Benašić.

Uz priloge iz zemlje i svijeta na prvoj stranici, *Hrvatski list* donosi priloge o događajima u široj okolici te opširne gradske vijesti iz gospodarstva, kulture, sporta. Donosi i izvješće o vremenu te burzovne vijesti. Poput ostalih glasila donosi posljednje kratke vijesti, oglasne priloge te vrlo kvalitetne i rado čitane feljtone.

Članci su u početku tiskani u četiri okomita stupca, uz istaknute naslove rubrika. Kasnija godišta prihvaćaju suvremeniji izgled stranice s istaknutim vijestima na naslovnici (Kretić Nađ 2012, 80-81).

Hrvatski list rezultat je potpuno nove uređivačke politike informativnih glasila u Hrvatskoj, pa tako i u Osijeku. Glavna vijest postaje ono što je nekada bio uvodni članak, dominira novinama, on privlači čitatelja. Uvodni članak prelazi na drugu stranicu, kratak je i jezgrovit.

Znanje novinara mora biti široko; on mora biti dovoljno obrazovan, ali i brz jer prošlo je vrijeme pisanja rukom i dugog stiliziranja tekstova. Novine šire krug svojih čitatelja, sve više ih čitaju žene koje traže svoje rubrike te djeca.

Važno je dobiti brzu i svježiju vijest, stoga se povećava i broj dopisnika iz drugih krajeva. Nad svima budno bdije urednik koji mora biti obrazovan, ali i vješt organizator. Odlučnije od stranačke pripadnosti bilo je njegovo ideološko nadziranje.

Dakako da i u Hrvatskom listu s vremenom pronalazimo sve ove karakteristike. Zanimljivo je navesti da su vlasnici Hrvatskoga lista angažirali ekipu francuskih okulista koji su trebali odlučiti o odnosu veličine slova, novinskog stupca i stranice odgovarajućem ljudskom oku (Vinaj 1998, 34).

Popularnost i čitanost Hrvatskoga lista naglo su rasle, tako se broj pretplatnika od 1.700, krajem 1920., popeo na 6.000 1923. (Vinaj 2021, 19). Nisu to mogle spriječiti ni žestoke borbe s režimom koji je list često plijenio, pa i obustavljao. Naime, od 13. kolovoza do 28. prosinca 1921. godine umjesto Hrvatskoga lista izlazi *Hrvatski glas*.

Protivnici Hrvatskoga lista krenuli su i dalje. Članovi ozloglašene novosadske *Orjune* izveli su atentat na tiskaru, bacivši 5. veljače 1923. bombu u strojarnicu (Vinaj 2021, 19). Na sreću, bomba nije nikoga ozlijedila, no pokazala je kolika je smetnja *Hrvatski list*.

Građanska tiskara 1924. nabavlja novi rotacijski stroj, prvi i jedini te vrste u cijeloj Slavoniji, jer se naklada lista povećala na gotovo 10.000 primjeraka, a i opseg se lista povećao s osam na dvanaest ili čak četrnaest stranica.

Povećanju naklade Hrvatskoga lista tih godina svakako je pridonijelo uhićenje i suđenje Jovi Stanisavljeviću Čarugi i njegovim jatcima. Već je prva vijest o njegovu uhićenju objavljena 5. siječnja 1924. izazvala silnu senzaciju, a uredništvo Hrvatskoga lista prepoznalo je priliku. Novinari su mjesecima pratili sudski proces donoseći ekskluzivne vijesti iz sudnice, popraćene fotografijama i crtežima osuđenika. Fotografije u Hrvatskome listu javljaju se prvi put upravo tijekom suđenja razbojničkoj družini. Život Čaruge, pretvoren u najživopisniji roman, pratili su Osječani u seriji članaka *Harambaša Čarug i njegova družba*. Posebno izdanje Hrvatskoga lista od 21. lipnja 1924. donosi presude uhićenika.

Šestosiječanjska diktatura donosi zabranu rada hrvatskih političkih stranaka pa se 5. veljače 1929. gasi Društvo za izdavanje Hrvatskoga lista. Građanska tiskara prelazi u ruke manjeg broja ljudi, dok se u studenom 1935. godine nije upisala kao Građanska tiskara *Krvarić Kamilo i Pavišić Josip k.d.* Unutrašnji članovi društva jesu Kamilo Krvarić, ravnatelj Građanske tiskare i Hrvatskoga lista te Josip Pavišić, glavni urednik Hrvatskoga lista.

U podlistku Hrvatskoga lista izlazili su romani u nastavcima, a od 1936. godine počinje izlaziti *Biblioteka Hrvatskoga lista* u kojoj je objavljeno preko pedeset svezaka. Uz to, *Hrvatski list* u posebnim je prigodama izdavao posebno izdanje (redovito za Božić i Uskrs). Upravo ovi prigodni, blagdanski dodaci Hrvatskoga lista, pojavom fotografije 1930-ih godina, postaju svojevrsni tjednici koje su Osječani čitali i nakon izlaska samoga broja. Obilovali su pričama, povijesnim temama, podsjećali sugrađane na tradicionalne vrijednosti, uz obilje zanimljivih priloga. Posebna izdanja Hrvatskoga lista javljala su se i uoči izbora, važnih političkih događaja (atentata u Skupštini na Stjepana Radića, Euharistijskoga kongresa u Osijeku 1924. godine, tijekom Osječkoga velesajma i dr.).

Što je šuma bez lista, to je kuća bez Hrvatskog lista. Širite Hrvatski list. Mudro smišljen slogan, često otiskivan na stranicama Hrvatskog lista, ali i na brojnim drugim izdanjima Građanske tiskare, shvatio je da među svoje čitatelje može uvrstiti i žene te djecu. Prilozi o modi, rubrika *Za naše žene i kćeri, Dom i vrt: polumjesečni prilog*

'Hrvatskome listu' te *Dječje izdanje Hrvatskoga lista*, zasigurno su od ozbiljnih dnevnih novina učinili zanimljivo i rado čitano štivo svih generacija.

Bogate i brojne reklame, kao i ostali oglasi, ukazuju na mudru politiku oglašavanja, ali i dosjetljivost, tada neprepoznatih, marketinških stručnjaka. Posebno valja istaknuti proizvode osječke tvornice *Schicht* (današnja *Saponia*): *Vim*, *Radion* koji *pere sam*, *Elida* proizvode za njegu i ljepotu žene. Brojni osječki trgovci, ugostitelji i obrtnici redovno oglašavaju u Hrvatskome listu: *Braća Hahn*, *Horn i drug*, *Vilim Vogel*, *Jacob Fuchs*, *Radanović i Butković... provjereni, valjani, na usluzi, uz povoljne cijene, za dame i gospodu...* Građanska tiskara, odgovarajući zahtjevima suvremenoga informativnog glasila, redovno nabavlja potrebnu opremu: slagače strojeve s osam vrsta pisama u isti mah, u jednom retku, a 1937. godine uređena je najmodernije opremljena fotocinkografija (Vinaj 2021, 19). Rezultat je te suvremene opreme i *Ilustrirani prilog Hrvatskoga Lista*, od fotografija slavni svjetskih lidera, filmskih zvijezda, prirodnih i tehničkih dostignuća te modnih trendova, Osječanima je oslikavao svijet daleko od slavonske jednoličnosti u praskozorje nemilih događaja.

U Muzeju Slavonije sačuvani su dijelovi rukopisne mape *Grafikoni Hrvatskoga lista* od 1920. do 1945. u kojima možemo pratiti poslovanje Hrvatskoga lista, službu vanjskih dopisnika lista, popis pretplatnika 1935. godine, prikaz naklade i vanjske prodaje od 1920. do 1945. godine, promet Hrvatskoga lista, popis vanjskih pretplatnika prema zanimanjima.

Hrvatski list donosi odgovore na pitanja kako se živjelo u Osijeku u njegovu međuraću, kakve su bile političke prilike, koje su predstave bile omiljene u kazalištu i zašto su žustre bile polemike tadašnjih kazališnih kritičara, koje su filmske predstave igrale u tadašnjim osječkim kinima, kako su prolazile silvestarske zabave, koji su poznati umjetnici pohodili Osijek, što je mučilo Osječane i zašto je rubrika *Pisma čitatelja* tako bezvremenska... Crna kronika bolno oslikava podjele u gradu na one koji imaju i mogu i one koji, najčešće, zbog tegobnoga stanja, posežu za zločinom (Vinaj 2021, 19).

4. *Hrvatski list* za vrijeme Drugoga svjetskog rata

Osnutkom Nezavisne Države Hrvatske prestaju izlaziti svi stranački i informativni listovi koji su tiskani u bivšoj državi. U Osijeku i dalje izlazi *Hrvatski list*, kao jedino dnevno glasilo, no sada po diktatu novonastale političke situacije unutar Nezavisne Države

Hrvatske, uz isključivanje građanskih i ljudskih sloboda i ograničenje javnoga govora i tiska. Nepoštivanje strogih pravila kako i što pisati nosilo je teške posljedice.

Jak nacionalni osjećaj s početka izlaženja Hrvatskoga lista 1920-ih godina nikako ne treba brkati s nacionalističkim stajalištima niti povezivati s fašističkim nakanama pojedinaca u ratnim događanjima i godinama Nezavisne Države Hrvatske. U okružju ratnih informacija nazire se život grada, u ratnom okružju smrti i stradanja u pabircima života, straha, oskudice i neizvjesnosti.

„Sumrak Hrvatskoga lista naslućuje se već 1943. godine, a 1944. i 1945. godine listu je vidljivo smanjen broj priloga, rubrika i stranica. Kako se bližio kraj Drugoga svjetskog rata, neminovno se kraju približio i Hrvatski list“ (Kretić Nađ 2012, 94).

Građanska tiskara, u kojoj je tiskan *Hrvatski list*, bila je izravno pogođena za vrijeme bombardiranja Osijeka 1944. godine, kada je izgorjelo skladište papira. Posljednji broj Hrvatskoga lista izišao je na dan ulaska partizana u Osijek 14. travnja 1945. godine. Dana 1. svibnja 1945. godine u istoj se tiskari počinje tiskati *Glas Slavonije*.

I grad nastavlja bilježiti svoju svakodnevicu, društvenim i političkim mijenama unatoč. I baš poput *Lista*, i *Glas* nastavlja pratiti društvena, gospodarska, kulturna i sportska događanja, prateći želje, potrebe i navike svojih sugrađana, godinama i desetljećima, postao je i ostao najčitaniji dnevni list u Osijeku i Slavoniji.

5. Zaključak

Zasigurno nijedan list nije tako valjano oslikao svakodnevicu osječkoga međuraća kao *Hrvatski list*, zaživjevši kao glasilo političke organizacije *Hrvatska zajednica* s izrazitim nacionalnim predznakom na početku svoga izlaženja. S vremenom se sve više okreće čitateljima, njihovim navikama, željama, očekivanjima, postaje glasilo grada, njegova društvenog, gospodarskog, kulturnog i sportskog života. Sve što se u Osijeku događa tih desetljeća bilježi *Hrvatski list*, čita se u gradskim kavanama, komentira, polemizira.

Od početka izlaženja, točnije od prvoga broja, od 4. siječnja 1920. do 24. listopada 1920. godine *Hrvatski list* izlazi dva puta tjedno i tiska se u Hrvatskom štamparskom zavodu d.d., Podružnica Osijek. Od listopada 1920. godine počinje izlaziti svaki dan, osim nedjeljom i blagdanima te se tiska u novoosnovanoj Građanskoj tiskari.

Posljednji broj Hrvatskoga lista izišao je na dan ulaska partizana u Osijek 14. travnja 1945. godine. Već 1. svibnja 1945. godine u istoj se tiskari počinje tiskati *Glas Slavonije*.

Grad koji pulsira svoju svakodnevicu, kroz olovni slog Hrvatskoga lista progovara o političkoj korektnosti naspram državnoga vrha, svjetskim događajima koji se čine dalekima, no ponajviše o svojim ulicama, kako onim neosvijetljenim, zaboravljenim u gradskoj zavjetrini, tako i o onim u secesijskom nizu, oko glavnih trgova Gornjega i Donjega grada, njihovim stanovnicima, njihovim brigama, zabavama, tugama i nadama. Osluk grada u dva i pol desetljeća bremenitih godina, istina i priča Osijeka, grada zanimljive i bogate prošlosti, našega grada (Vinaj 2021, 19).

Literatura

Božić-Drljača, Vesna. 2011. „Dr. Vjekoslav Hengl – osječki gradonačelnik, kraljevski javni bilježnik i odvjetnik.“ *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 11: 307-320.

HDA – Društvo za izdavanje Hrvatskog lista Osijek; 1920/1943; kut. 1; 0,05 AP.

HDA – Građanska tiskara Osijek; 1888/1942; kut. 1; 01 AP.

„Hrvatsko novinstvo“. 1924. *Osijek: što ima, što vrijedi, što može: izvanredno izdanje Hrvatskog lista prigodom Euharističkog kongresa u Osijeku 15. – 17. kolovoza 1924.*, 194 (1201)

Kretić Nađ, Marija. 2012. *Od Čaruge do Grete Garbo: popularna kultura u osječkom Hrvatskom Listu (1920. – 1945.)*. Osijek: Svjetla grada.

Novak, Božidar. 2005. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Vinaj, Marina. 1995. „Branislav – prve osječke novine na hrvatskom jeziku“. *Osječki zbornik* 22-23: 245-255.

Vinaj, Marina. 1998. *Povijest osječkih novina: katalog izložbe*. Osijek: Muzej Slavonije.

„Hrvatska obrana“. 1914. *Hrvatska obrana* 13, no. 214.

Vinaj, Marina. 2001. *Građa za bibliografiju osječkih novina: magistarski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti.

Vinaj, Marina. 2013. „Društvo za izdavanje Hrvatskoga lista – najčitanijeg osječkog dnevnika.“ *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje* 12: 99-116.

Vinaj, Marina i Ivana Knežević Križić. 2019. „Osijeker deutschsprachige Zeitungen. Ein Beitrag über die kulturgeschichtlichen Hintergründe des Zeitungswesens in Osijek“. U *Zwischen Assimilation und Autonomie: neuere Forschungsaspekte zur Kulturgeschichte der deutschsprachigen Minderheit in Kroatien*, Herausgegeben von Thomas Möbius und Tihomir Engler, 165-177. Berlin: Peter Lang GmbH.

Vinaj, Marina. 2021. *100 godina Hrvatskog lista: od Lista do Glasa*. Osijek: Muzej Slavonije.